

Religionsfrihet och utbildningsväsendet

Den 25 mars 2013 ägde ett samtal rum i Riksdagens förstakammarsal som handlade om religionsfrihet och utbildningsväsendet. Det var integrationsministern Erik Ullenhag som hade bjudit in. Cirka 140 namn stod på deltagarlistan, från departement, myndigheter, organisationer, utbildningsinrättningar och från olika religions- och livsåskådningsgrupper. Riksdagen och Diskrimineringsombudsmannen var givetvis också representerade. Syftet var, enligt ministerns inbjudan, "att mötet ska kunna bidra till ökad kunskap och förståelse kring dessa frågor bl.a. genom att praktiska frågor och goda exempel diskuteras". Inte minst "innehållsfrågorna om icke-konfessionell utbildning" och "elevers möjlighet till religionsutövning i skolan" skulle beröras. Religionsfrihet är en mänsklig rättighet, sade Ullenhag inledningsvis, och grundläggande i ett sekulärt samhälle, men konflikter kan uppstå mellan denna princip och övertygelsen att "Gud spelar roll" i samhället.

Samtalet sträckte sig över en förmiddag och var uppdelat i två pass: en första panel av fem personer (förutom ordföranden) behandlade frågan "Vad innebär icke-konfessionell utbildning?" Skolverkets representant, undervisningsrådet Claes-Göran Aggebo, förklarade gällande riktlinjer, vilket väl inte gav några nya insikter. Religion skulle inte osynliggöras i skolan, även religiösa uppfattningar skall kunna uttryckas, förtydligade han i diskussionen. – Viktig var distinktionen mellan "sekulärt" (inte värde-, men religiöst neutralt) och "sekulariserat" (anti-religiöst), som Anne-Louise Eriksson, Svenska kyrkans forskningschef, förde fram. Hon menade att en "sekulär utbildning" hotas av "sekulariseringen": osynliggörandet av religionen hotar både demokratin och elevens rättigheter. Läraren vid Frökneåskolan, Kajsa "Abdi" Ayan, talade om behovet av att ständigt arbeta med en gemensam, demokratisk värdegrund, ett moraliskt ansvarstagande, samtidigt som hänsyn tas till att religionen ses som en viktig del av våra liv. Han kom också in på frågan om rättigheten att bära heltäckande slöjor, ett krav som han menade inte borde tillgodoses. Det har inte täckning i Islam. I just denna fråga kunde en viss oenighet skönjas bland islamska representanter.

Ordföranden för Sveriges Elevkårer, Mattias Hallberg, betonade vikten av en icke-konfessionell utbildning, men också rätten till att kunna utöva sin religion i anslutning till skolan. Det var viktigt för elevens möjlighet att utveckla sin identitet. Han önskade sig framförallt kompetenta religionslärare, dialog och förståelse. Mohammed Fazlhashemi, professor i idéhistoria i Umeå (nu även i Uppsala) nämnde de många fördomar som frodas om Islam. Det är högskolans

uppgift att arbeta för ett kritiskt tänkande, utan att begränsa religiösa eller icke-religiösa föreställningar, lade han till.

Om nu panelen var relativt samstämmig, och även diskussionen betonade möjligheterna att lära av varandra, att förstå både kulturarv och maktstrukturer, så hördes även röster från publiken som gav uttryck för andra uppfattningar. Det talades bl.a. om religionens söndrande effekt och om religion som "särintresse". Någon talare vände sig helt mot att barn skulle utsättas för någon som helst påverkan även i religiösa friskolor. Dessa friskolor skulle bekräfta hemmets (släktens) "tryck", underförstått: skulle hindra kritiskt tänkande. Att allt föräldraskap, med eller utan religion, innebär påverkan av barn, även 'för eller emot Gud', för att säga det enkelt, ville den som stod för inlägget tydligen inte kännas vid. Intressant också att notera att personer som förre folkpartiledaren Bengt Westerberg, som här representerade "Humanisterna", enligt sitt inlägg hade svårt att se att den egna ståndpunkten – de egna ståndpunkterna – också är uttryck för "trossystem". Ty när det gäller religionsfrihet (egentligen: "frihet för religion och övertygelse"), bör en ateistisk "världsåskådning", lika lite som någon annan åsikt som vänder sig mot religion eller argumenterar för "a-religiösitet", få företräde i undervisningssammanhang, utan de bör i formell mening likställas med religiösa och andra övertygelser.

Med anledning av kravet att religiösa inslag vid skolavslutningar i kyrkor (som bön, välsignelse etc.) inte skulle få förekomma, påpekade biskop Eva Brunne, Svenska kyrkan (Stockholms stift) att man knappast kan gå in i en kyrka utan att lägga märke till religiösa symboler som finns där. Hon frågade hur Skolverket tänkte i frågan. Här undrar jag dock varför denna "skolavslutningsdebatt" förs just i Sverige. Förklaringen till att även många icke-religiösa eller icke-kristna personer önskar sig en skolavslutning i kyrkan, sägs ofta ligga i betydelsen av att bevara ett "kulturarv". Men finns det något annat europeiskt land utanför Norden som skulle förlägga skolavslutningar av kommunala eller statliga skolor till en kyrka? Till "kulturarvet" hör väl i detta fall helt enkelt det faktum att kyrkolokaler, vad biskop Brunne än säger, betraktas allt mindre som just religiösa rum? Som medlem av Svenska kyrkan skulle jag vara bekymrad över detta sätt att se på kyrkorummet, och därmed på kyrkan som institution.

Den andra panelen, även nu fem personer förutom ordföranden, skulle behandla frågan "Hur långt sträcker sig elevers rätt till religionsutövning i skolan?" Åter var det Skolverket, genom avdelningschefen Ragnar Eliasson, som började: eleven skall kunna utöva sin religion inom skolan, så länge detta inte "stör". Tolerans och hänsynstagande (respekt) är det som gäller. Här

handlar det om konkreta ting: klädsel, kost, möjlighet till bön i avskilda rum och bildandet av religiösa föreningar. I praktiken innebär allt detta, det var de flesta överens om, inga större problem, utan löses pragmatiskt. Chefsjuristen vid Diskrimineringsombudsmannen (DO), Cecilia Landolf Hjort, betonade att religionsutövning är "skyddad" mot diskriminering (Europarådet). Diskrimineringsförbudet gäller (klädsel m.m.) enligt lagstiftningen, liksom kravet på ett aktivt främjande. Mimmi Garpebring, förbundsordförande för Sveriges elevråd (SVEA), anslöt sig till detta, men menade också att religionen inte skulle få påverka undervisningen. Skolans kritiska uppdrag hindras av en utbredd rädsla bland lärare att ta upp dessa frågor. Den enskildes tro skall inte, men religion i sin helhet måste kunna ifrågasättas. Här – vill jag tillägga – finns ju uppenbarligen ett stort och konkret problem!

Fazeela Selberg Zaib, ZIDNI-institutet, Kista folkhögskola, noterade att vi i Sverige, till skillnad t.ex. från England, har mycket liten erfarenhet av att hantera alla dessa frågor, i en anda av öppenhet och tillåtelse av olikheter. Hon menade att det borde ges mer makt åt läraren, genom öppnare direktiv. Mustafa Omar, ordförande i Islamska förbundet Sverige, pekade på att det inte var policyn, utan attityderna som var problemet, och då särskilt ensidiga attityder riktade mot Islam. Men som helhet betraktat tycktes även denna panel varit rätt enig: gränserna för religionsfriheten innebar i praktiken inte något större problem.

I diskussionen kom dock även andra röster fram. Bland annat kritiserades läromedlen som enligt flera talare är undermåliga. Mest tydligt var här representanten för Sveriges Buddhistiskas Samarbetsråd. Sveriges Kristna Råd (och Svenska Missionsrådet) producerar dock ett material om religionsfrihet, som Christer Daelander (Gemensam Framtid) nämnde. Han fäste också uppmärksamhet på att större delen av mänskligheten saknar religions- och övertygelsefrihet, något som ofta glöms i debatten. Andra representanter för olika organisationer som intar en mer kritisk hållning till både religion och religionsrättigheter i undervisningssammanhang (inte minst till friskolor) uttalade sig tydligt till förmån för kollektiva rättigheter, på bekostnad av enskildas rättigheter. Det handlar då åter ofta om konkreta frågor, som sexualkunskap och simundervisning inom skolans ram. Mustafa Omar accepterade sistnämnda, om de genomfördes på ett repsektfullt sätt. Han menade också att religiösa (islamska) skolor främjar en större medvetenhet, utan tvång, de gav självsäkerhet, identitet. Men främst gällde det att eleverna inte skall "tvingas från religionen". Frågan är dock, om inte denna beskrivning innehåller ett element av skönmålning?

I diskussionen nämndes dock att skolundervisningen inte främjade mångfalden, inte gav utrymme för elevens egen religiösa bakgrund och erfarenhet. Mot detta invände, om än något försiktigt, Christer Sturmark ("Humanisterna") att det fanns tveksamma element i vissa friskolor, t.ex. hos Livets Ord, när det gäller kunskapssynen (Creationism och Darwinism likställs). Men, som Skolverkets representant svarade, det är kunskapskravet som skall styra. Skollagen gäller alla, lade DO:s representant till. Men huvudproblemet, menar jag, ligger kanske inte här? Mimmi Garpebring (SVEA) sade till exempel att kristendomen (Svenska kyrkan) fortfarande utgjorde normen. Mustafa Omar uttryckte också kritik mot undervisningen i så måtto att undervisningen i religion inte var lika professionell som när det gällde till exempel politik och ideologier. – Det mesta som sades var dock ganska självklart. Åter var det pragmatiska lösningar som ofta lyftes fram, eller efterlystes.

Sammantaget gav alltså inledningarna och diskussionen inte mycket nytt, utan det handlade för det mesta om en upprepning av kända ståndpunkter. En verklig dialog kom inte till stånd, varken från panelens sida eller under diskussionen. Jag skulle dock tro, att samtalet gav en större sken av samstämmighet än som finns i verkligheten. Påfallande var också, vilket Bengt Westerberg påpekade, hur mycket som kretsade kring Islam, inkl. att muslimska deltagare i de båda panelerna var överrepresenterade. Och det fanns ju problem med Islam, menade han, även om de var marginella. Noteras kan dock att en ung muslim och en ung mosaik representant i en av åhörarbänkarna satt bredvid varandra, kanske ett tecken på det positiva med denna tillställning. Noteras kan också att Katolska kyrkan knappast förekom i det som sades.

Integrationsministern gjorde en avslutande sammanfattning av samtalet i tre punkter: ett icke-konfessionellt förhållningssätt innebär inte frånvaro av religion, men är "värderingsneutralt". Religionsfriheten kan aldrig tas som intäkt för att eleven inte får viss undervisning; rätten till undervisning måste tillgodoses. Slutligen: religioner har använts och används för förtryck, även i Sverige idag, men detta får inte tas som ursäkt för att ge nidbilder av religionen. Här finns en uppgift för samhället, i dubbel bemärkelse. Ministern menade slutligen att toleransnivån ökar, att man kommer att lösa gränsdragningsproblemen, och uttryckte sig således relativt optimistisk om utvecklingen. – Det är bara att instämma i hans slutsatser, även om jag kanske inte delar hans optimism.

Klaus Misgeld